

บทที่ 5

บทสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทสรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการทำการเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ต้นน้ำภาคเหนือตอนบน โดยทำการศึกษาเฉพาะกรณี ที่ลุ่มน้ำแม่เลาะ ตำบลสะลวง อำเภอแม่อรม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการทำการเกษตรยั่งยืนในรูปแบบต่างๆที่เป็นอยู่ในหมู่บ้าน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการทำการเกษตรยั่งยืนและการพัฒนารูปแบบการเกษตรยั่งยืนของเกษตรกร
3. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนารูปแบบเกษตรยั่งยืนเพื่อให้สอดคล้องกับชุมชน และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในเขตพื้นที่

จากผลของการวิจัยพบว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำมีรูปแบบการทำการเกษตรยั่งยืนที่แตกต่างกันออกไป เช่นการทำสวนเมือง การทำนาขั้นบันได และการปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพนิเวศ และความถนัดของเกษตรกร ในพื้นที่อื่นเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

และจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังพบอีกว่า การช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐและเอกชนมีผลต่อการทำการเกษตรยั่งยืน โดยเฉพาะคนเมืองในหมู่บ้านพระบาทสร้อย บ้านเมืองกะ และบ้านห้วยส้มสุก

การอภิปรายผล

จากผลของการวิจัยพบว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำมีรูปแบบการทำการเกษตรยั่งยืนที่แตกต่างกันออกไป เช่นการทำสวนเมือง การทำนาขั้นบันได และการปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพนิเวศ และความถนัดของเกษตรกร ในพื้นที่อื่นเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่นการทำสวนเมือง มีการทำกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่สันเขาท่ามกลางป่าใหญ่ในเทือกเขาขุนตานดอยลังกา ซึ่งเป็นชุมชนป่าเมืองขนาดใหญ่ทั้งในเขตตำบลป่าเมือง อำเภอดอยสะเก็ด และในเขตตำบลแจ้ซ้อน กิ่งอำเภอแจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง หรือในเทือกเขาดอยสามหมื่นในเขตตำบลป่าเป้า อำเภอ

แม่แดง ซึ่งมีความสูงเฉลี่ยตั้งแต่ 800 - 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล ซึ่งเหมาะสมกับการปลูกเมี่ยง ส่วนการทำนาขั้นบันไดนั้น เป็นความชาญฉลาดของชุมชนที่อาศัยความลาดหลั่นของภูมิประเทศชักน้ำในลำห้วยต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารเข้ามาใช้ประโยชน์ในการทำนา ดังจะเห็นได้จากชุมชนที่กระจายอยู่ในหุบเขาในจังหวัดภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะพวกเกษตรกรเชื้อสายชาวลัวะ และชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเข้ามาทำมาหากินอยู่ในป่าลึกเป็น เวลาหลายร้อยปีมาแล้ว การทำนาขั้นบันไดเหล่านี้ยังสามารถรองรับความเติบโตของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ สำหรับการปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนนั้นทำกันเป็นส่วนใหญ่ในชุมชนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในป่า ในเขตที่ลำห้วยลำธารไม่มากนัก จึงทำให้ชาวที่ปลูกตามพื้นที่นาขั้นบันไดมีน้อย ไม่พอบริโภค ประกอบกับกะเหรี่ยงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ วัฒนธรรมในการรักษาป่าและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าทำให้ชาวกะเหรี่ยงต้องรักษาป่าซึ่งชีวิต แม้แต่รกของตนเองเมื่อแรกเกิดก็ถูกนำไปฝังไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ที่เป็นมงคล ความผูกพันในด้านจิตวิญญาณได้เกิดขึ้น อย่างน้อยที่สุดเด็กเจ้าของรกคนนั้นจะต้องดูแลรักษาต้นไม้ต้นนั้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ขวัญของตนเองที่อยู่กับต้นไม้ี้มีความสงบร่มเย็นตลอดไป ประกอบกับกะเหรี่ยงมีภาษิตประจำใจที่ว่า "ได้กินจากน้ำก็ต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าก็ต้องรักษาป่า" ในความคิดของชาวกะเหรี่ยงเห็นทุกคนไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดิน ในเขตป่า แต่จะเน้นการถือสิทธิ์อย่างแย่งชิงกัน ใช้อย่างมีกฎเกณฑ์พอสมควร จุดอ่อนของการทำไร่ข้าวแบบหมุนเวียนก็คือต้องใช้พื้นที่มาก เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นในเขตพื้นที่ป่าลดลง หากมีการทำไร่ข้าวหมุนเวียนกันมากขึ้นป่าจะฟื้นตัวไม่ทัน ทำให้เกิดการสูญเสียเสถียรภาพของการใช้ที่ดิน เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบการทำเกษตรยั่งยืนทั้งสามชนิดจะเห็นว่า การทำนาแบบขั้นบันไดมีความยั่งยืนต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมมากที่สุด ส่วนการทำเมี่ยงแม้จะดูเหมือนมีความยั่งยืนในการปลูกไม้ใช้สอยร่วมไปในระบบนิเวศของไม้ป่า แต่ถ้ามองการจัดการไม่ดีพอ เช่นถ้ามีการตัดไม้ทำฟืนมากเกินไปก็จะเป็นการทำลายป่าในถิ่นที่รอบข้างเช่นเดียวกัน และการปลูกเมี่ยงก็ยังขึ้นอยู่กับภาวะตลาดและแรงงานที่ใช้ในการเก็บเมี่ยงอีกด้วย

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ค้นพบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ การช่วยเหลือขององค์กรภาวรัฐและเอกชนที่มีผลต่อการทำการเกษตรยั่งยืน กล่าวคือ เกษตรกรจะมีการทำการเกษตรยั่งยืนมากขึ้นเมื่อมีมากระตุ้มและส่งเสริมให้คำแนะนำ กล่าวคือมีนักส่งเสริมเข้ามาให้คำแนะนำทั้งในหน่วยงานรัฐและเอกชน ชนองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในเขตพื้นที่นั้นๆจะมีบทบาทอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรที่เข้ามาทำงานในชนบทลุ่มน้ำแม่ละแะ เช่น มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ สมาคมเทคโนโลยีเหมาะสม และหน่วยงานพัฒนาของทางคริสตจักรที่ทำงานเน้นหนักในหมู่บ้านชาวเขา องค์กรเหล่านี้มักจะพาชาวบ้านไปดูงานโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและเกษตรยั่งยืน มีการจัดเวทีชาว

บ้านเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนกับผู้นำทางความคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมอย่างผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม และมหาอัย
 สันทรชัย เป็นต้น การได้เปิดโลกทัศน์ให้กว้างขึ้นของเกษตรกรเหล่านี้ผสมผสานกับความเชื่อมั่นที่เห็นผลจนทำ
 ได้สำเร็จมาแล้ว การพัฒนาเกษตรยั่งยืนจึงถูกผลักดันให้เกิดขึ้นมากในหมู่บ้านคนเมือง ซึ่งเป็นหมู่บ้านเป้า
 หมายหลักขององค์กรเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น บ้านพระบาทสัรอยมีการส่งเสริมการปลูกไม้ผลเมืองหนาว
 เช่นท้อ และบ๊วยแซมลงไปในสวนเมืองมากขึ้น เพื่อทดแทนในการที่เมืองอาจจะมีความต้องการน้อยลงใน
 อนาคต หรือบ้านเมืองกะทิมมีการปลูกไม้ผลกิ่งเมืองร้อนลงไปในแปลงปลูกพืชไร่เลื่อนลอยมากขึ้น ส่วนบ้าน
 ห้วยส้มสูกเองก็มีการปลูกพืชไร่ในป่าสวนผสม และการปลูกพืชผักปลอดสารพิษมากขึ้นด้วย ทั้งเพื่อใช้ในการ
 บริโภคในหมู่บ้านและนำส่งขายภายนอกชุมชน จึงเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้การทำการเกษตรยั่งยืนใน
 หมู่บ้านของคนเมืองนี้มีการพัฒนาอย่างหลากหลายมากกว่าในหมู่บ้านชาวเขาที่ไม่ใช่เป้าหมายเน้นหนักขององค์
 กรพัฒนาเอกชน แต่อาจจะมักมีเพียงแต่หน่วยงานส่งเสริมของทางคริสตจักรเท่านั้นที่ดูแลหมู่บ้านชาวเขา คือ
 บ้านแม่กะเปียง และบ้านห้วยเต่ารุ ซึ่งเคยมีศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขามาตั้งสำนักงานอยู่ แต่ในปัจจุบัน
 จุบจนได้ถอนตัวออกไปแล้ว

ข้อเสนอแนะ

ผลของการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ทำให้มองเห็นภาพของการทำการเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ต้นน้ำภาค
 เหนือตอนบนได้อย่างชัดเจนในระดับหนึ่ง ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนทำให้การทำการเกษตรยั่งยืนยังคงอยู่ได้ยาวนาน
 นั้นเห็นกำลังใกล้เคียงหมดไปทุกที นั่นคือแนวโน้มในการทำการเกษตรยั่งยืนของชาวบ้าน ซึ่งมีอุปสรรคหลาย
 ด้านด้วยกัน ปัญหาที่ยิ่งใหญ่ประการแรกก็คือปัญหากรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่
 ต้นน้ำนั้นทำมาหากินอยู่ในป่าสงวนแห่งชาติเกือบร้อยละ ร้อยละ ๓๐ รัฐมีนโยบายที่จะอพยพราษฎรออกจากพื้นที่ต้น
 น้ำขึ้นหนึ่ง เอ และขึ้นหนึ่ง บี แต่ก็ยังมีปัญหาในเรื่องการจัดหาเงินเพื่อรองรับเกษตรกรเหล่านี้ การจะออก
 กฎหมายปฏิรูปที่ดินในพื้นที่ส่วนนี้คงเป็นไปได้ เพราะป่ายังมีสภาพสมบูรณ์อยู่มากและมีประเด็นทางการเมือง
 บางประการมาเกี่ยวข้องด้วย อย่างไรก็ตามรัฐควรหาวิธีการที่จะทำให้นายทุนอยู่กับป่าได้ สามารถทำ
 ให้เกษตรกรดำรงชีวิตอยู่ในป่า โดยมีวิธีการผลิตแบบเรียบง่ายตามแนวทางการทำการเกษตรยั่งยืนตามที่ได้
 กล่าวมาแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านต้องการมากที่สุดก็คือคำรับรองที่เป็นกฎหมาย (เช่น น.ส.๓) ดังนั้นรัฐควรจะ
 เร่งรัดทำการรังวัดจำแนกเขตป่าและที่ทำกินของเกษตรกรให้ออกจากกันอย่างชัดเจน และส่งเสริมขบวนการ
 ของชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในการรักษาป่าด้วย จะเป็นการดียิ่ง

ประการที่สองก็คือ ปัญหาการลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ ในขณะนี้ในลำห้วยแห้งลงความชุ่มชื้นของป่าก็จะมีน้อยลง จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลงก็เพราะถูกไฟป่าเผาผลาญ และไม้ถูกลักลอบตัดฟัน เมื่อน้ำน้อยลงผลผลิตทางการเกษตรก็ลดลง ชาวที่เคยพอกินก็ต้องซื้ออาหารบริโภค ต้องทำงานหนักขึ้นและออกไปรับจ้างทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น ส่งผลให้แรงงานในภาคเกษตรลดน้อยลงเรื่อย ๆ ชาวสวนเมี่ยงเองก็ขาดแคลนไม้ในการนึ่งเมี่ยง ไม้ก่อและไม้ทะโลซึ่งเป็น ไม้หลักในการทำเมี่ยงหาไม่ได้อีกแล้ว เพราะไฟป่าเกิดมากขึ้นทุกปี ในอดีตไฟป่าไม่รุนแรงเช่นนี้ เพราะป่ามีความชุ่มชื้นสูง ในลำห้วยมีน้ำ ไหลรินชุ่มเย็นตลอดปีอยู่เสมอ เมื่อไฟปาลามมาถึงลำห้วยก็จะบรรเทาความร้อนแรงลงและมอดดับไปในที่สุด แต่ในปัจจุบันไฟป่าลุกลามข้ามลำห้วยไปได้ง่าย ๆ ง่าย ๆ แม้แต่ก๊วลมซึ่งเป็นเสมือนแนวป้องกันไฟตามธรรมชาติก็ยังต้านทานไฟป่าไว้ไม่อยู่ ทางออกของปัญหาแม้รัฐบาลจะมีนโยบายปลูกป่าอย่างทุกปีก็ตาม ไม้ป่าเล็ก ๆ ที่ปลูกในปีแรก ๆ มักจะถูกไฟป่าเผาตายเสียหมดเพราะขาดการดูแลรักษา ดังนั้นหน่วยงานรัฐและเอกชนจะต้องส่งเสริมผลักดันให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของการปกป้องป่า และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้นกว่านี้ อย่างเช่น ในลุ่มน้ำแม่เลาะแห่งนี้ได้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านขึ้นมาดูแลรักษาป่าเป็นองค์กรเครือข่ายอนุรักษ์ป่าขึ้น มีการจัดแบ่งแนวเขตป่าของแต่ละหมู่บ้าน ช่วยกันจัดเวรยามเดินตรวจป่าป้องกันมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาตัดฟัน ไม้ในป่า ช่วยกันทำแนวกันไฟและกำหนดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไว้อย่างชัดเจน มีกฎลงโทษรุนแรงต่อผู้ฝ่าฝืน ถ้าทำอย่างนี้ได้สำเร็จก็จะเรียกคืนความอุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้นของป่าให้กลับมาได้ในเร็ววัน

ประการที่สาม เป็นผลกระทบจากภายนอกที่ส่งผลกระทบในทางลบกับชาวบ้านในเขตพื้นที่ต้นน้ำ นั่นก็คือการสูญเสียที่ดินทำกินไปโดยรัฐและบุคคลภายนอก โดยรัฐคือการประกาศขยายเขตพื้นที่อุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้าน ส่งผลกระทบรุนแรงต่อการทำมาหากินของชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นปัญหาระดับชาติที่รัฐเองไม่สามารถแก้ไขได้ ถ้ารัฐยังมีความคิดให้คนและป่าต้องแยกออกจากกัน แต่ปัญหาในลุ่มน้ำแม่เลาะยังไม่มีความรุนแรงถึงขั้นนั้น เพียงแต่ทางป่าไม้เขตโดยหน่วยพัฒนาป่าไม้ที่ ชม.8 อำเภอแม่อิง ได้ขยายพื้นที่ปลูกป่าไปเรื่อย ๆ และมีบางส่วนทับที่ทำกินของชาวบ้านเป็นปัญหามากประการหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้การทำไร่แบบหมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงและชาวม้งเชื้อสายลัวะมีแนว โหมที่จะลดลงจนหมดสิ้นไปในที่สุด เพราะไม่มีพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมหลงเหลือพอที่จะปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนได้อีกต่อไป อีกประเด็นหนึ่งก็คือการรุกเข้ามาของทุนภายนอกที่กว้านซื้อที่ทำกินของชาวบ้านเพื่อใช้ทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ในกรณีนี้จะเห็นได้ชัดเจนที่บ้านห้วยส้มสัก และบ้านพระบาทสี่รอยที่ชาวบ้านได้ขายที่ดินทำการเกษตรไปเป็นจำนวนมาก อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีที่ทำกินลดน้อยลง รัฐและภาคเอกชนจะต้องช่วยกันหาทางให้ชาวบ้านให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยระบบเกษตรยั่งยืนแบบผสมผสาน แม้จะมีพื้นที่จำกัด ในการเพาะปลูกก็ตาม

สำหรับหน่วยงานทั้งภาครัฐและ เอกชนที่ เข้า ไปส่งเสริมและพัฒนา ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เลาะสมควรที่จะ

ผนึกกำลังกันทำการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง เพื่อหาผลสรุปในระยะยาวต่อระบบการทำงานเกษตรยั่งยืนที่พื้นที่จำกัด เช่น ควรจะมีพื้นที่มากน้อยสักเท่าใดชาวบ้านจึงจะพอทำกินอยู่ได้ โดยไม่ต้องบกรกป่าเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรรายย่อยหรือเกษตรกรชั้นเล็กจะได้ดำรงอาชีพเกษตรกรรมอย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่ต้องออกไปขายแรงงานภายนอกและไหลไปตามกระแสโลกาภิวัตน์เหมือนดังเช่นที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะในการทำการวิจัยครั้งต่อไป

รายงานวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของอาชีพทางการเกษตรของระบบเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ต้นน้ำซึ่งมีแนว โฉมลดลงทุกที แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็มีการปรับตัวและแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืนให้ได้ผลอย่างแท้จริงดังกรณีของ นายพรม เตป้า ที่บ้านห้วยส้มสวก ซึ่งนำรูปแบบไร่นาป่าสวนผสม (วนเกษตร) มาปฏิบัติร่วมไปกับการใช้เทคนิคการปลูกพืชตามแนวระดับเป็นเวลา 5 ปีมาแล้ว ในขณะนี้ไม้ผลเริ่มเก็บเกี่ยวได้แล้ว และเริ่มมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งกำลังเริ่มทำวนเกษตรในลักษณะนี้เพิ่มขึ้น ดังนั้นจึงน่าจะทำการวิจัยเชิงกรณีศึกษา (case study) เพื่อติดตามผลถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ความคุ้มค่าและความสามารถในการปฏิบัติต่อเนื่องได้ในระยะยาว ซึ่งผลของการวิจัยนี้จะได้เป็นแนวทางให้หน่วยงานที่ทำงานพัฒนาในพื้นที่ต้นน้ำทั้งหลายได้นำไปส่งเสริมเพื่อให้เกษตรกรชั้นเล็กเหล่านี้ได้มีทางออกในการเลือกการทำงานเกษตรเพื่อความยั่งยืนของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นน้ำสืบต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved